

УКРАЇНА В ГЛОБАЛЬНИХ ЛАНЦЮГАХ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ: ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Братко Олександр Сергійович

аспірант,

Західноукраїнський національний університет

Глобальні ланцюги доданої вартості (англ. Global Value Chains, GVCs) є ключовим драйвером світової економіки. Незалежно від рівня соціально-економічного розвитку та добробуту населення сучасні країни активно залучені в глобальні ланцюги доданої вартості. Участь в GVCs забезпечує ефективний розподіл ресурсів стимулює розвиток торгівлі, інновації та економічне зростання.

Так, GVCs дозволить компаніям використовувати порівняльні переваги різних країн, сприяючи тим самим зниженню виробничих витрат і підвищенню продуктивності. Завдяки GVCs країни не обмежуються експортом готової продукції, а можуть інтегруватися у світову економіку через постачання комплектуючих або виконання окремих виробничих процесів. За оцінками Jonnson R. C. та Nogera G. обсяги торгівлі у глобальних ланцюгах створення вартості досягли дві третини валових світових торговельних потоків [1].

Участь у GVCs часто супроводжується передачею знань, управлінських практик і технологій від розвинутих країн, що стимулює місцеву інноваційність. Як зазначають Яновська В.П. та Гурочкіна В.В. «GVCs додає цінність, створює робочі місця та пропонує ефективні можливості для досягнення вищих рівнів стійкості економіки. Приєднання до GVCs, особливо для країн з низьким рівнем економічного розвитку є умовою зростання та підвищення національного добробуту» [2].

Одночасно, приймаючи рішення про участь в GVCs, слід враховувати ті виклики, що вони породжують. «Взаємопов'язаний, взаємозалежний характер сучасного світу виступає сьогодні як протиріччя між об'єктивною необхідністю та суб'єктивною неготовністю різних держав та регіонів співпрацювати один з одним через наявність цивілізаційних, етнічних та ідеологічних бар'єрів» [3, с. 22]. Так, окремі країни можуть «застрягнути» у низькододаткових сегментах, а малі підприємства можуть залишитися неконкурентноспроможними, так як транснаціональні корпорації (ТНК) залишаються ключовими акторами глобальних ланцюгів створення вартості. Окрім того, GVCs є надзвичайно чутливим до глобальних шоків, таких як пандемія, геополітичні конфлікти, порушення логістичних ланцюгів тощо.

Україна відіграє достатню вагому роль в ключових секторах світової економіки та досить активно задіяна в GVCs, що впливає як на її власний розвиток, так і на стабільність міжнародних ринків. Роль України в GVCs – це поєднання сировинного потенціалу, географічного положення та інноваційних секторів (ІТ, «зелена» енергетика). Україна традиційно займала сировинну нішу в GVCs, експортуючи переважно сировину та продукти з низькою доданою вартістю. До повномасштабного вторгнення росії в 2022 році основними секторами залучення України був аграрний сектор – експорт кукурудзи (четверте місце в світі), експорт пшениці (п'яте місце) 45% світового експорту соняшникової олії постачала Україна [4]. Тим самим Україна забезпечувала продовольством понад 400 млн. людей, стримувала зростання цін на продовольство в країнах Африки, Близького Сходу та Азії. Ще одним з секторів була металургія, продукція якої мала надзвичайно важливу роль для європейського машинобудування, будівництва та автопрому. До війни Україна виробляла 20 млн. сталі на рік та займала 10-14 місце у світі, експортуючи її до ЄС, Туреччини, Північної Африки [5].

Вагому роль та найбільшу додану вартість в Україні генерував та генерує третинний сектор – послуги. Додана вартість в зазначеному секторі генерує 60,4% валової доданої вартості в експорті, що в цілому відповідає значенню країн із високим рівнем доходу – 68,4% [6, с. 155]. Попри війну Україна зберігає свою нішу завдяки інноваційним та цифровим рішенням.

До 2022 року Україна посідала четверте місце у світі за обсягами експорту ІТ-послуг (7,3 млрд. доларів у 2021 році). Компанії зі США, ЄС, Ізраїлю використовували та використовують українських розробників для створення програмного забезпечення, кібербезпеки, штучного інтелекту.

Українські стартапи (Monobank, Revolut Ukraine) інтегровані в глобальні платіжні системи, розробляють блокчейн продукти для європейських компаній. ІТ-платформи для управління логістикою (Jooble, Gitlab) використовуються міжнародними корпораціями. Окрім іт та фінансових послуг Україна інтегрована і в науково-дослідні, культурні та креативні послуги. Так, іноземні корпорації (Siemens, Boeing) співпрацюють з українськими інженерами та науковцями для розробки авіакомпонентів, AI-алгоритмів, медичних технологій. Українські анімаційні студії (Animagrad, Varaban) працюють над проектами для Netflix, Disney. Архітектурні бюро та дизайнерські агенції України реалізують проекти для Європи та США через онлайн-платформи.

До 2022 року Україна була ключовим маршрутом транспортування російського газу, що надавало їй геополітичний важель. Чорноморські порти та залізничні маршрути через Україну були частиною ланцюгів постачання між ЄС, Китаєм, близьким сходом.

Війна росії проти України суттєво порушила участь України в GVCs, змінивши її роль у міжнародній економічній системі. Основними її наслідками стало руйнування інфраструктури та логістики. Так, блокування Чорноморських портів у 2022–2023 роках викликало світову продовольчу кризу, що підкреслило ключову роль України в продовольчій безпеці світу. Блокування портів змусило Україну диверсифікувати логістику, використовуючи річкові порти (Дунай) залізницю та автотранспорт через ЄС, що збільшує як час доставки, так і витрати. «Зернова ініціатива» (за участю ООН), створення тимчасових портів у Румунії дозволили збільшити обсяги зернового експорту.

Наслідком війни в Україні стала криза в ключових секторах економіки, що задіяні в GVCs – аграрному та металургійному. Через втрату родючих земель на півдні та сході, мінування полів, знищення складів Україна зменшила експорт зернових на 30-40%. Знищення металургійних заводів (наприклад «Азовсталь»), втрата контролю над родовищами залізної руди спричинило падіння виробництва сталі на 70% в 2022 році, що вплинуло на європейські ланцюги постачання [6].

Війна також змінила і географію торгівлі. Припинення торгівлі з росією та білорусією змусило шукати нові ринки збуту, до прикладу Азія та Африка.

Завдяки гнучкості, підтримці держави та зростанню попиту на інновації український IT-ринок лише вижив, а й зумів адаптуватися до воєнних умов. Основними аспектами адаптації стала релокація; державна підтримка, а саме пільгове адаптування; зростання попиту на нові ніші – кібербезпека, військові технології, цифровізація сільського господарства; зміна бізнес-моделей; адаптація інфраструктури – встановлення джерел резервного живлення, використання Starlink для стабільного інтернету; використання хмарних технологій. Таким чином, не дивлячись на ті виклики, що постали перед IT-сферою вона як ніяка інша зуміла не лише вижити, а й має вагомий роль в GVCs, приносячи дохід державі.

Попри масштабні виклики, спричинені повномасштабною війною, Україна має потенціал зберегти свою роль у GVCs, і в інших сферах необхідно поєднувати відновлення критичної інфраструктури, міжнародну кооперацію та інноваційні підходи. Так, стосовно логістичної реорганізації пріоритетом повинна стати відбудова мостів, енергомереж за підтримки ЄС та світових інституцій (наприклад програми типу «Ua Recovery Plan»). Зовнішня допомога та угоди залишаються ключовими. Це стосується як фінансової підтримки зі сторони міжнародних організацій, так і торгових угод стосовно розширення безмитного доступу до європейського ринку та спрощення митних процедур.

Деякі галузі мають особливий потенціал для інтеграції в GVCs, а саме агросектор, в якому слід зацентрувати увагу на виробництво продукції з більшою доданою вартістю, а також використовувати європейські

логістичні хаби (Польща, Румунія) для експорту зерна. Україна має потужні для виробництва водню, сонячної та вітрової енергії. Проєкти з сонячною та вітровою енергетикою можуть залучити інвестиції (наприклад через ініціативи типу «Green Deal»).

Довгострокові ініціативи, такі як членство в ЄС, реконструкція з урахуванням ESG (environmental, social, governance – довкілля, соціальна сфера, корпоративне управління) створить привабливість на Європейських ринках та сприятиме підвищенню рівня залученості України в GVCs.

Головний ключ до успіху – комбінація короткострокових рішень та стратегічного планування. Навіть у складних умовах Україна може не лише зберігати, а й розширювати свою участь в GVCs через інновації та гнучкість.

Список використаних джерел:

1. Robert C. Johnson, Guillermo Noguera. Accounting for intermediates: Production sharing and trade in value added. *Journal of International Economics*. 2012. Volume 86. Issue 2. P. 224–236. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2011.10.003>
2. Яновська В., & Гурочкіна В. Україна у глобальних ланцюгах створення вартості: виклики та перспективи економічного розвитку. *Економіка та суспільство*. 2024. No. (65). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-108>
3. Резнікова Н.В., Іващенко О.А. Перспективи участі України в глобальних ланцюгах створення вартості як засіб підвищення конкурентоспроможності в умовах транснаціоналізації виробничих відносин. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 16. С. 22–26. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/16_2015/6.pdf
4. Україна стала другим у світі експортером зерна. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3176429-ukraina-stala-drugim-u-sviti-eksporterom-zerna.html>
5. Від війни в Україні найбільше постраждали металурги та аграрії – дослідження. URL: <http://pmguinfo.dp.ua/ukraina/8629-vid-vijni-v-ukrajini-najbilshe-postrazhdali-metalurgi-ta-agrariji-doslidzhennya>
6. Конрад Ю.В., Мельник Т.М. Промисловість України у глобальних ланцюгах створення вартості. *Економіка і суспільство*. 2017. Випуск № 8. С. 153–159. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/8_ukr/26.pdf